

Перспективою дослідження є всебічне вивчення семантики назв осіб у контексті офіційно-ділового тексту.

Література

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375 (у ред. від 31.12.2020). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 26.10.2021).
2. Кровицька О. В. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст. Семантика і словотвір: монографія. Київ, НАН України, Інститут українознавства, 2002. 211 с.
3. Сабліна С. В. Назви осіб за родом діяльності в малих українських діярях XVII–XVIII століть. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v42/part_1/15.pdf (дата звернення: 25.10.2021).
4. Стишов О. А. Номінації осіб у сучасній українській мові (на матеріалі дискурсу ЗМІ). *Мовознавство*. 2012. №6. С. 23 – 37.

Жадан О. А.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – канд. філ. наук, доцент **Н. В. Павлик**

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАТЕГОРІЇ СПОСОБУ ДІЄСЛОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЕПІСТОЛЯРІЇ

Наукова робота присвячена дослідженню образно-експресивних значень граматичних форм способу дієслова в українському епістолярному мовленні. Актуальність такого дослідження зумовлена тим, що граматичні способи відіграють одну з суттєвих стилерозрізнявальних функцій і характеризуються лексико-семантичною різноманітністю прямих і переносних значень.

Стилістичний підхід до вивчення морфологічного мовного рівня ґрунтується на дослідженні його використання в різних функціональних стилях і типах текстів, визначенні стилістичної активності тих чи тих лексико-граматичних категорій, властивих самостійним частинам мови. Іншим важливим аспектом опису є експресивна функція частин мови і різноманітних

морфологічних засобів. Стилїстика покликана репрезентувати зображально-виражальні можливості граматики та художнє їхнє осмислення автором.

Грамматичний рівень відрізняється більшою абстрактністю значень своїх одиниць. Дослідники вважають, що морфологічні одиниці не містять у своєму значенні емоційних відтінків. Грамматична форма нейтральна щодо можливості висловлювати або містити в собі певний зміст. Однак сам факт уживання, вибору тієї чи тієї форми, що містить її непряму оцінку, позбавляє цю форму нейтральності. Певна сукупність граматичних одиниць, їх вибір і поєднання в тексті стають функційно значущими, що зумовлено змістовими і стильовими завданнями. Експресивні ресурси частин мови визначаються багатством їхніх категорій. Дієслово, наприклад, має категорії особи, часу, способу, виду, стану та ін. Різноманітність категорій дієслова обумовлює семантичний потенціал, різноманітні відтінки значення в різних типах текстів, зокрема епістолярному, що є цікавим для мовознавців. Недостатньо розробленим в українському мовознавстві залишається питання лексико-семантичної багатозначності дієслівних форм у межах одного способу, а також її трансформації в різних способах. Крім цього, способи дієслова вивчаються в основній школі, і глибоке знання цієї теми певним чином сприяло б поліпшенню культури мовлення школярів.

Дослідження категорії способу дієслова пов'язується з працями І. Вихованця [1], К. Городенської [1], В. Горпинича [2], А. Загнітка [3], Н. Костусяк [4], В. Русанівського [7], О. Шевчук [9] та ін.

Мета дослідження – визначити й описати стилістичні функції форм дійсного способу в епістолярному тексті. У процесі дослідження використовувались метод лінгвістичного опису мовних фактів та метод структурно-семантичного аналізу.

Дієслово – «це центральна повнозначна частина мови, основний клас ознакових слів, що виражають дії, процеси та стани, формують організаційне ядро елементарного простого речення, мають активну й широку валентність, найбільший набір морфологічних категорій і виконують у реченні основні формально-синтаксичні функції – присудка та головного члена односкладного речення» [1, с. 364]. Маючи найбільшу з-поміж інших слів кількість граматичних категорій – виду, часу, особи, способу, стану, – дієслово користується багатьма формами, нерідко синонімічними, що створює багаті можливості для стилістичного використання різних дієслівних форм.

Спосіб – це «граматична категорія дієслова, яка виражає значення можливості, бажаності, необхідності та інших умов реалізації дії або стану» [8, с. 588]. Семантична суть категорії способу – протиставлення реальних дій ірреальним. Традиційною граматиною морфологічна категорія способу дієслова

кваліфікується як система протиставлених рядів форм, що виражають відношення дії до дійсності і мають значення реальності (дійсний спосіб), спонукання (наказовий спосіб) або передбачення, можливості (умовний спосіб). Категорія способу є тричленною дієслівною категорією, що об'єднує грамами дійсного, умовного та наказового способу. Крім цього, деякі мовознавці говорять про спонукальний та бажальний способи.

Отже, простежимо особливості семантики і функцій граматичних форм способу дієслова в українському епістолярному мовленні. *Дійсний спосіб* виражає дію, яке реально існує, фактично протікає в часі, існувала в минулому або здійсниться в майбутньому. Дієслова дійсного способу мають форми особи (1, 2, 3), числа (однини чи множини) і часу (минулого, теперішнього і майбутнього).

Найуживанішими з-поміж дієслівних форм дійсного способу у письменицькому епістолярії є:

– дієслова чоловічого та жіночого роду минулого часу:

*«Грашками нашої української долі я **опинився**, як втікач з України, в м.Тарнові. Все, що я **мав** при собі, все **одвіз** я до Кам'яця і **лишив** там большевикам. З собою з Кам'яця я абсолютно нічого **не взяв**, тому **опинився** в Тарнові, як Робінзон на острові...»* (І. Огієнко);

– дієслова першої особи однини теперішнього часу:

*«Цим листом я **зраджую** свою давню звичку – не писати листів критикам, що виступили в тому чи тому аспекті з приводу якогось мого твору. **Зраджую** не тому, що дуже захопився або, навпаки, обурився з Вашої статті «Рух образу і рух сюжету», надрукованій у № 99 «Літературної України», а тільки тому, що **вважав і **вважаю** Вас за одного з найсерйозніших і **тямущих** критиків української літератури»** (Б. Антоненко-Давидович);*

– форма множини минулого часу:

*«Гуси до нас **прилетіли**, качки, лебеді... Вони ж через Україну **летіли**, і на крилах у них, напевно ж, **іще залишилися** шматочки сонця українського!»* (Остап Вишня).

Форми дійсного способу об'єктивні. Але завдяки модальним словам, модальним часткам, які супроводжують форми дійсного способу, вони наближаються відтінками своїх значень до інших способів дієслова, а саме:

– форма доконаного виду минулого часу з дієсловом *було* виражає перерваність у реалізації процесу, наприклад: *«Оце я восени **почала було** не на жарт **подумувати**, як би мені на літо **постигнути** до вас, але настала зима, і я **побачила**, що всі мої мрії та сподіванки **погинули**»* (Леся Українка);

– у поєднанні з модальними частками (*ніби, наче, мов, немов* тощо) дієслова дійсного способу набувають значення недостовірності, сумніву,

припущення, тобто ірреальності: «*Якось аж гарно мов зробиться, як подумаю, що, може, ось через рік-другий на кладовищі буду лежати*» (А. Тесленко);

– з часткою як форма майбутнього часу доконаного виду означає несподівану і раптову дію, наприклад: «*Та другий раз як заgrimлять, як заторохтять на дворі, плигаючи через лісу та стукаючи у двері*» (А. Тесленко);

– при вживанні доконаного виду минулого часу з часткою не заперечується здійснення якогось конкретного факту, наприклад: «*З Вашого листа, запевне без Вашої волі, забринів мені немов докір, що я раніше, тоді, коли, коли Вам се найбільш було потрібно, не обізвалась до Вас, не подала братньої руки помочі*» (Леся Українка).

Дійсний спосіб часто вживається у функції наказового, наприклад: «*Дуже прошу Вас (простіть за такий вираз) бути мужнім, забути на хвилину наші гарні відношення і відповісти мені так, як скаже Вам художнє чуття*» (М. Хвильовий).

Значення поради, прохання інколи у листах виражається формою другої особи однини чи множини майбутнього часу: «*Може, фото Мури вишлеш?*» (Остап Вишня). Варто зауважити, що модальне слово може пом'якшує спонування.

Форма другої особи однини дійсного способу вживається і для передачі наказу, який необхідно виконати, наприклад: «*Ото голка стримить, зашиєш і здаси на пошту... Місяців через п'ять-шість запитаєш у редакції про його так... Вкажеш свій адрес... А перепишеш, одішлеш...*» (А. Тесленко).

Значення наказу в українському епістолярії може також передаватися і формою минулого часу в поєднанні із спонукальною часткою щоб, яка походить із сполучника, наприклад: «*У мене одно бажання: щоб не впала ти в розпач, щоб не кинула тебе енергія, щоб і далі ти стоїчно боролася за життя, за краще для нас з тобою і для дітей наших майбутнє... Щоб не згубили ми дітей своїх, щоб мали з них на старості літ утіху*» (Остап Вишня).

Отже, дієслова дійсного способу означають реальні дії, які відбуваються чи відбувалися, або відбуватимуться в майбутньому і не мають модальних відтінків. Категорія способу тісно пов'язана з категорією часу, вона існує тільки в його формах. У формах дійсного способу емоційно-вольове відношення до дійсності ніяк не виражається, оскільки форми дійсного способу об'єктивні. Однак унаслідок використання модальних слів, модальних часток, які супроводжують форми дійсного способу, останній наближається відтінками своїх значень до інших способів дієслова, зокрема наказового. Як наслідок, морфологічні категорії беруть на себе додаткове семантичне навантаження, при

цьому виконуючи функції або властиві іншій граматичній категорії, або які не мають у мові опертя на спеціальну систему граматичних форм.

Література

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика української мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
2. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: морфологія: монографія. Донецьк: ДоДУ, 1996. 437 с.
4. Костусяк Н. М. Категорія способу як міжрівнева комунікативна категорія. URL: <file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/Костусяк.pdf> (дата звернення: 20.10.2021).
5. Лаврінець О. Я., Симонова К. С., Ярошевич І. А. Сучасна українська мова: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник. Київ: Києво-Могилянська академія, 2019. 524 с.
6. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / за ред. А. К. Мойсієнка. Київ: Знання, 2013. 524 с.
7. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ: Наук. думка, 1971. 315 с.
8. Українська мова: Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського. Київ: Укр. енцикл., 2000. 752 с.
9. Шевчук О. С. Семантичні можливості граматичних форм способу дієслова в сучасній українській мові. *Семантика і функції граматичних структур*. Київ: НМК, 1991. С. 38–50.

Карпенко І. А.,

здобувачка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – канд. філол. наук, доцент **В. М. Ліпич**

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ МЕТАФОР

Метафора завжди приваблювала дослідників своєю неоднозначністю: її визначали як мовний і ментальний феномен, як відхилення від норми, як